

Krzysztof Kubisiak

Reforma rolna PKWN w województwie łódzkim

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 6, 239-250

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Kubisiak

REFORMA ROLNA PKWN W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM

Manifest PKWN w odniesieniu do rolnictwa zapowiadał natychmiastowe przeprowadzenie reformy rolnej. Powołał Państwowy Fundusz Ziemi (PFZ), obejmujący grunty niemieckie i zdrajców narodu oraz gospodarstwa obszarncze o powierzchni ponad 50 ha, a na terenach zachodnich Polski międzywojennej (Pomorze, Wielkopolska, Górny Śląsk) o powierzchni ponad 100 ha. Ziemianie nie splamieni współpracą z Niemcami mogli otrzymać zaopatrzenie będące formą odszkodowania. Bez względu na wielkość powierzchni wyłączono spod wywłaszczeń obiekty należące do Kościoła i związków religijnych¹.

Szczegółowe zasady reformy rolnej uregulowane zostały dekretem z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Grunty PFZ postanowiono rozdzielić między drobnych chłopów, dzierżawców i robotników rolnych w celu utworzenia nowych gospodarstw lub upełnolnienia istniejących, zgodnie z normą 5 ha użytków rolnych średniej jakości dla średnio licznej rodziny².

W ramach reformy rolnej gospodarstwa chłopskie zostały oddłużone i w miarę możliwości stwarzano im warunki do szybkiego zagospodarowania gruntów pochodzących z nadziałów³. W polityce nadziałowej parcele przyznawano rodzinom bezrolnym, pracownikom folwarcznym, posiadającym gospodarstwa karłowate i małorolnym – celem uzupełnienia ich do 5 ha, rolnikom posiadającym gospodarstwa średniorolne i pełnolne, obciążonym licznymi rodzinami. Ci ostatni otrzymywali najczęściej po 0,5 ha łąki, jeśli w danym środowisku nie było dużego „głodu ziemi”⁴.

Na rzecz PFZ przyjęto w kraju łącznie 14 mln ha, z czego rozparcelowano 6070 tys. ha⁵. Nieruchomości ziemskie przejęte przez Państwo na podstawie dekretu z 6 września 1944 r. przechodziły na jego własność z mocy samego prawa. Nabycie własności następowało z dniem wejścia w życie dekretu i nie wymagało żadnych dodatkowych czynności prawnych.

Wielkość obszaru nowo utworzonych gospodarstw oraz obszar, do którego miały zostać powiększone gospodarstwa karłowate, miał być uzależniony „od jakości gleby i stosunku miejscowego zapotrzebowania ziemi do będącego do dyspozycji zapasu ziemi”, przy czym nie mógł on być większy od 5 ha ziemi średniej jakości, a dla

¹ J. K a l i Ń s k i, Z. L a n d a u, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 1999, s. 193.

² Ibidem.

³ S. I w a n i a k, *Dzieje gospodarcze wsi kieleckiej w latach 1944-1974*, Kielce 1999, s. 49.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

gospodarstw ogrodniczo-warzywnych – od 2 ha⁶.

Dekret z 6 września określał wysokość ceny ziemi dla nabywców z reformy rolnej na bardzo niskim poziomie i ustalał dogodne warunki spłat. Cena ziemi ustalona została w wysokości przeciętnego rocznego urodzaju z danego obszaru ziemi, tj. 15 kwintali żyta z 1 ha ziemi III klasy⁷. Nabywcy mogli za nią płacić gotówką lub w naturze (żytem). Przy obejmowaniu gospodarstwa mieli wpłacać 10% ceny kupna. Spłata reszty należności została rozłożona dla bezrolnych na 20 lat, a dla małorolnych na 10 lat. Pierwsza rata mogła być odroczone na wniosek gminnej komisji reformy rolnej na okres 3 lat. Nabycie ziemi obciążało parcelanta stosunkowo nieznacznie. Dawało mu natomiast pełne poczucie własności otrzymanej ziemi, wzmacniało zaufanie do trwałości reformy rolnej⁸. Dekret przewidywał również podział między chłopów inwentarza martwego i żywego z rozparcelowanych majątków.

Poważną rolę w podziale ziemi obszarniczej odegrała powołana przez PKWN instytucja pełnomocników do spraw reformy rolnej⁹. Pełnomocnicy ci zostali obdarzeni nadzwyczajnymi uprawnieniami, przy czym całkowicie podporządkowano im urzędy ziemskie, których rolę sprowadzono do technicznego wykonawstwa. Instrukcja KC PPR z 25 X 1944 r.¹⁰ zwróciła uwagę na niebezpieczeństwo dokonywania niewłaściwego podziału ziemi, z krzywdą dla niektórych warstw chłopstwa i zalecała uwzględnianie przy parcelacji również chłopów średniorolnych obciążonych liczną rodziną¹¹. W przypadku braku ziemi instrukcja zalecała ograniczenie ilości wsi „korzystających z reformy rolnej do najbliższej położonych przy folwarku” z konsekwentnym przestrzeganiem zasady, „żeby żadna z warstw chłopstwa¹² nie była wyłączona z parcelacji”¹³.

Przeprowadzenie podziału ziemi na terenach wyzwolonych w 1944 r. dało ogromne doświadczenie, które wykorzystano na terenach wyzwolonych w 1945 r. Przygotowania w tym kierunku rozpoczęto jesienią 1944 r. W listopadzie organizowano w Lublinie tzw. grupy operacyjne, które wraz z armią miały posuwać się na zachód i w miarę wyzwalać nowych terenów organizować na nich władze administracji cywilnej i gospodarczej, zabezpieczać zakłady przemysłowe przed rozgrabieniem itd.¹⁴ W ramach grup operacyjnych, nad którymi zwierzchnictwo przejął w

⁶ W. G ó r a, *Reforma rolna w województwie łódzkim*, „Rocznik Łódzki”, t. 10(13), 1965, s. 144.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Instytucja pełnomocników dla spraw reformy rolnej powołana została instrukcją resortu Rolnictwa i Reform Rolnych z 11 X 1944 r.

¹⁰ *Reforma rolna PKWN. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1959, s. 59-60.

¹¹ Początkowo nie określano ściśle co należy rozumieć przez liczną rodzinę, pozostawiając to do decyzji terenu. W początkach listopada 1944 r. Resort Rolnictwa i Reform Rolnych zalecił uważać jako liczną rodzinę liczącą ponad 7 osób.

¹² Chodzi tu o wszystkie warstwy chłopów.

¹³ *Reforma rolna PKWN...*, s. 60.

¹⁴ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 146.

styczniu 1945 r. Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów (KERM) działały grupy „Rolnictwo”. Zadaniem tych grup było organizowanie wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, zabezpieczanie obiektów przemysłu rolnego oraz ewidencjonowanie specjalistów rolnych¹⁵.

Ogółem zorganizowanych było 8 grup „Rolnictwo” na województwa: kieleckie, krakowskie, łódzkie, pomorskie, poznańskie, olsztyńskie, śląskie i warszawskie. Kierownikiem grupy łódzkiej był inż. Witold Dobrowolski¹⁶.

17 stycznia 1945 r. Rząd Tymczasowy wydał dekret, w którym wprowadził szereg poprawek do dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej¹⁷. Art. 1 tego dekretu głosił „upełnorolnienie istniejących gospodarstw średniorolnych, małorolnych i karłowatych”. Art. 2 przewidywał konfiskatę na rzecz reformy rolnej również ziemi będącej własnością obywateli Rzeszy Niemieckiej, nie Polaków, osób skazanych prawomocnie za dezercję lub uchylanie się od służby wojskowej oraz za przestępstwa przewidziane w dekrecie „O ochronie państwa” z 30 października 1944 r. Uprawomocniona została instytucja pełnomocników do spraw reformy rolnej. Zalecono wysiedlanie wywłaszczonych obszarników poza granice powiatu, w których znajdował się ich majątek¹⁸.

Praktyka realizacji reformy rolnej w 1944 r. spowodowała szereg dalszych posunięć ze strony nowej władzy, zmierzających do jak najbardziej racjonalnego przeprowadzenia parcelacji. Instrukcja Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 III 1945 r. zalecała upełnorolnienie, względnie tworzenie nowych gospodarstw o rozmiarach 5 ha w możliwie maksymalnej ilości i kierowanie nadmiaru uprawnionych na Ziemię Odzyskane¹⁹. Równocześnie w miejscowościach rozporządzających dostatecznym zapasem wolnej ziemi umożliwiono tworzenie gospodarstw o rozmiarach do 7-8 ha, a więc powyżej limitu ustalonego w 1944 r.²⁰

W dniach 6-7 lutego 1945 r. odbyło się w Warszawie Plenum KC PPR, które zajęło się głównie analizą i oceną sytuacji wewnętrznej w kraju oraz wytyczeniem aktualnych zadań partii. Plenum podjęło uchwałę „O zadaniach partii na wsi”. „KC PPR – głosiła uchwała – poleca w szczególności organizacjom partyjnym rozwinięcie maksymalnej aktywności w celu doprowadzenia do wyboru na wszystkich folwarkach komitetów folwarcznych, które winny przede wszystkim stać na straży majątku i inwentarza, gminnych komisji reformy rolnej, które winny ustalić spis robotników rolnych, bezrolnych, małorolnych i średniorolnych chłopów, uprawnionych zgodnie z dekretem do korzystania z reformy rolnej oraz komisji podziału ziemi przy folwarkach, które ustalają w jakim miejscu i ile każdy uprawniony otrzyma gruntu. W wypadkach, gdy ziemi do podziału jest nadmiar, organizacje partyjne również winny przypilnować, aby przy podziale z nadwyżki ziemi skorzy-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 19 I 1945, nr 3, poz. 13.

¹⁸ W. G ó r a, *op. cit.*

¹⁹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, 1 X 1945, nr 1, poz. 3.

²⁰ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 147.

stali nie tylko robotnicy rolni, ale również małorolni i średniorolni chłopci”²¹.

Uchwała zwracała uwagę organizacji partyjnych na możliwości wypaczeń linii partii w procesie podziału ziemi, przestrzegała przed faworyzowaniem przy podziale robotników rolnych i bezrolnych. „W wypadku, gdy ziemi do podziału jest za mało – głosiła uchwała – organizacje partyjne winny dążyć do podziału jej wśród chłopów przylegających do folwarku wsi z tym jednak, by z parcelacji skorzystali nie tylko robotnicy rolni i bezrolni, ale wszyscy uprawnieni małorolni i średniorolni, obciążeni liczną rodziną, niezależnie od ilości posiadanej przez nich ziemi”.

Dla lepszego wykorzystania doświadczeń „Polski Lubelskiej” Plenum poleciło wysłanie przez KW PPR w Lublinie do województwa łódzkiego 10 członków partii, aktywistów reformy rolnej i ZSCh nadających się do zajęcia stanowisk powiatowych pełnomocników do spraw reformy rolnej, względnie ich zastępców oraz w celu organizowania ZSCh”²².

W lutym 1945 r. KC PPR wydał dwie instrukcje: jedną 21 lutego „W sprawie trybu przeprowadzenia podziału majątków obszarniczych” oraz drugą (bez daty dziennej) „W sprawie przeprowadzenia reformy rolnej na terenach nowo wyzwolonych”²³. Instrukcje, zgodnie z uchwałami Plenum, wskazywały, że reformy rolnej „nie można przeprowadzić przy pomocy starego aparatu urzędniczego” i w związku z tym wzywały do maksymalnej mobilizacji szeregów partyjnych, utworzenia rewolucyjnego aparatu pełnomocników dla sprawy reformy rolnej, ujęcia kierownictwa nad podziałem ziemi obszarniczej²⁴.

15 marca 1945 r. Wydział Rolny KC PPR wydał „Dyrektywy w sprawie natychmiastowego przeprowadzenia reformy rolnej”. Instrukcja ta polecała: „Podział ziemi należy zasadniczo zakończyć przed rozpoczęciem kampanii siewnej. Ziemię należy natychmiast przydzielić wszystkim tym, którzy są uprawnieni do jej otrzymania na podstawie dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej w ilościach przewidzianych przez dekret (...). W celu jak najszybszego przeprowadzenia reformy rolnej należy natychmiast:

- (...) zorganizować brygady robotnicze, przeprowadzić instruktaż i rozesłać w teren w ilości do dwóch brygad na każdą gminę. Do brygad wcielić m.in. robotników zdolnych do remontowania maszyn rolniczych;
- (...) zmobilizować przy pomocy władz państwowych inżynierów, agronomów i mierniczych oraz natychmiast rozesłać ich w teren;
- (...) skontrolować czy w każdym powiecie działa powiatowy pełnomocnik reformy rolnej, oraz czy każda gmina obsadzona jest przez gminnego pełnomocnika reformy rolnej. Gdzie brak ich - natychmiast takowych wyznaczać;
- (...) zwrócić się do stacjonujących jednostek wojskowych w terenie z prośbą o okazanie pomocy przy przeprowadzaniu reformy rolnej, przez wydzielenie grup oficerów i podoficerów polityczno-wychowawczych;

²¹ PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki KC VIII 1944 - XII 1945*, Warszawa 1959, s. 96-97.

²² *Ibidem*, s. 98.

²³ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 148.

²⁴ *Ibidem*.

- (...) rozwinąć szeroką kampanię masową wokół natychmiastowej realizacji reformy rolnej przez organizowanie wieców, masówek, odczytów i rozwinięcie szerokiej akcji wydawniczej;
- (...) zorganizować natychmiast w każdym folwarku Komisję podziału ziemi i przystąpić do natychmiastowego jej podziału”²⁵.

Instrukcja wskazywała na konieczność powiązania podziału ziemi z siewem wiosennym dla uniknięcia strat w zbożu i zabezpieczenia chleba dla kraju, jak również na ogromne znaczenie popularyzacji i rozwoju ZSCh oraz powoływania spółdzielni gminnych „Samopomoc Chłopska”, które mogłyby m.in. przejąć obiekty folwarczne nie nadające się do podziału jak: gorzelnie, krochmalnie, młyny, stawy rybne, sady owocowe itd. „Za jak najszybsze przeprowadzenie reformy rolnej – stwierdziła instrukcja – odpowiada osobiście sekretarz Wojewódzkiego Komitetu PPR”²⁶. Stanowisko PPR poparte zostało przez CKW PPS²⁷ oraz NKW SL²⁸.

Prace przygotowawcze do parcelacji ziemi obszarniczej rozpoczęły się od pierwszych dni wyzwolenia. Należało dokonać ewidencji majątków i gospodarstw poniemieckich, obliczyć potrzeby wsi i możliwości ich zaspokojenia²⁹. Sprawa rolnictwa i reformy rolnej była przedmiotem licznych konferencji i narad, organizowanych przez partie polityczne i organizacje społeczne. Zagadnienia te omawiano szczegółowo na łódzko-wojewódzkiej konferencji PPR obradującej 17-19 lutego 1945 r. Konferencja przyjęła rezolucję w sprawie reformy rolnej, w której czytamy: „Trzy wielkie zagadnienia stanęły przed organizacją partyjną na wsi: przeprowadzenie reformy rolnej, przygotowanie kampanii siewnej oraz zbiorów obowiązujących świadczeń rzeczowych. Konferencja poleca tę sprawę szczególnej uwadze komitetów powiatowych partii i zaleca powiązać w organizowaniu kampanii ze Stronnictwem Ludowym i ze Związkiem Samopomocy Chłopskiej”³⁰.

22 stycznia 1945 r. przybyła do Łodzi grupa operacyjna Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. Następnego dnia rozpoczęto montowanie aparatu administracji rolnej. Szef grupy inż. Witold Dobrowolski wydał z datą 22 stycznia 3 dokumenty:

- Ogłoszenie wzywające do rejestracji mierniczych przysięgłych, technicznych sił mierniczych, inżynierów i techników melioracyjnych;
- Ogłoszenie o wykonaniu postanowień dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej na terenie województwa łódzkiego;
- Rozporządzenie o powołaniu Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z siedzibą w Łodzi, powiatowych urzędów ziemskich, komisarzy ziemskich dla tymczasowego obsadzania majątków podległych parcelacji, agronomów państwowych oraz

²⁵ Ibidem, s. 148-149.

²⁶ *Reforma rolna PKWN...*, s. 108, 111.

²⁷ Ibidem.

²⁸ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 149.

²⁹ A. D ą b r o w s k i, *Ruch ludowy w województwie łódzkim w latach 1945-1949, Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularnonaukowa*, Łódź 14-15 X 1965, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968, s. 200.

³⁰ Ibidem.

Biura Rachunkowości i Statystyki Rolnej³¹.

Równocześnie rozpoczęto gromadzenie materiałów piśmiennych, angażowano aparat techniczny, wysyłano ludzi w teren dla organizowania powiatowych urzędów ziemskich. Prace nad organizowaniem aparatu administracji rolnej trwały w zasadzie do 20 lutego. W tym dniu prezes Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego, którym mianowany został W. Dobrowolski, skierował pismo do pełnomocników powiatowych, komisarzy ziemskich i kierowników powiatowych oddziałów technicznych zalecające przystąpienie do wykonania reformy rolnej na gruncie. Ponadto powołał on we wszystkich powiatach pełnomocników do spraw reformy rolnej³².

Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych powołało 23 lutego 1945 r. pełnomocnikiem do spraw reformy rolnej na województwo łódzkie działacza PPR Mariana Potapczuka³³. Od tego momentu rozpoczęła się parcelacja ziemi w województwie łódzkim, która trwała do 10 kwietnia. Do lipca poprawiano niedokładności i błędy powstałe w toku podziału folwarków, wykańczano prace parcelacyjne, wydawano akty nadania itp.

23 lutego 1945 r. rozpoczął się drugi okres podziału ziemi obszarniczej, okres parcelacji na gruncie. Początkowo, zgodnie z dyrektywami KC PPR, parcelacja miała być przeprowadzona jedynie w powiatach wchodzących uprzednio w skład GG. Na odprawie poświęconej reformie rolnej, która odbyła się w Komitecie Wojewódzkim w nocy z 23 na 24 lutego, podjęta została decyzja o zakończeniu podziału ziemi na tych terenach do 1 kwietnia, aby chłopci zdążyli objąć swoją ziemię przed rozpoczęciem siewów³⁴.

16 marca Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych wydało nowe dyrektywy, na mocy których należało przeprowadzić do 1 kwietnia parcelację majątków obszarniczych w całym województwie łódzkim, tzn. również na terenach, które poprzednio wcielone zostały do Rzeszy. 17 marca podobne dyrektywy z KC PPR otrzymał KW PPR, na którym opracowany został plan kampanii³⁵.

Tabela 1
Majątki obszarnicze w województwie łódzkim w 1945 r.

Powiat	Ogólna liczba majątków		Majątki podlegające parcelacji		Majątki wyłączone z parcelacji	
	Ilość	Pow. w ha	Ilość	Pow. w ha	Ilość	Pow. w ha
Kutno	119	32 121	109	26 109	10	5 942
Łęczyca	98	23 260	90	19 748	8	2 949

³¹ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 154.

³² Ibidem.

³³ A. D ą b r o w s k i, *op. cit.*, s. 201.

³⁴ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 156.

³⁵ Ibidem.

Reforma rolna PKWN w województwie łódzkim

Łowicz	43	15 050	36	13 621	7	1 290
Skierniewice	45	8 360	40	6 292	5	580
Rawa Maz.	72	23 245	62	21 197	10	2 048
Brzeziny	49	12 374	45	7 007	4	972
Łódź	41	10 999	26	3 832	15	6 579
Łask	66	12 663	62	11 157	4	1 114
Sieradz	74	22 191	68	19 504	6	2 687
Opoczno	42	11 138	37	10 314	5	764
Piotrków Tryb.	82	25 158	76	22 242	6	2 916
Wieluń	46	13 196	43	12 082	3	464
Radomsko	93	37 156	87	32 538	6	4 618
Końskie	29	26 758	21	24 669	8	1449
Ogółem	899	273 669	802	230 312	97	34 372

Podaję za: W. Góra, Reforma rolna w woj. łódzkim, „Rocznik Łódzki” 1965, t. X(XIII), s. 152.

Już 16 marca, w związku z nowymi dyrektywami, pełnomocnik wojewódzki M. Potapczuk wysłał instrukcję do pełnomocników powiatowych w sprawie natychmiastowego przeprowadzenia reformy rolnej na terenie całego województwa³⁶. Instrukcja zalecała, aby wspólnie z powiatowymi radami narodowymi ustalić folwarki, które należy wyłączyć na cele kultury rolnej oraz przystąpić do parcelacji we wszystkich majątkach przeznaczonych do podziału. W związku z tym polecała z ludzi uczciwych, znających się na wymierzaniu „pola”, tworzyć komisje podziału ziemi, które „zasięgając rady u geometrów” będą dzielić „przy pomocy tyczki, krokiewki, sznura lub kabla”³⁷.

Instrukcja zawierała szczegółowe zasady podziału ziemi, zalecające nieprzekraczanie 5 ha jako górnej granicy dla nowo tworzonego gospodarstwa oraz przydzielania dodatkowej parceli: dla małorolnych 1-2 ha w zależności od gleby i liczebności rodziny, a dla średniorolnych odpowiednio od 0,5 do 2 ha³⁸. Jednak na terenie o dużym zapasie ziem wolnych zezwalała na tworzenie gospodarstw o wielkości do 7 ha, upełnorołnienie małorolnych chłopów również do tej granicy oraz dodawanie średniorolnym 2-3 ha, z zastrzeżeniem, aby gospodarstwa nie przekraczały wielkości 10 ha³⁹. Było to zgodne z ogólnymi założeniami PPR, zmierzającymi do ześre-

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ 1/2 ha jedynie w wypadku gdy łąka lub pole przylegało bezpośrednio do danego gospodarstwa.

³⁹ „Ziemia dla chłopów”, organ Wojewódzkiego Pełnomocnika do Spraw Reformy Rolnej, 27 III 1945, nr 1.

niaczenia wsi przy równoczesnym niedopuszczeniu do tworzenia gospodarstw wielokochłopskich. Równocześnie na terenach o małej ilości wolnych ziem instrukcja zalecała nadawanie fernalom i bezrolnym po 3-5 ha, małorolnym – uzupełnianie do tejże wielkości, a średniorolnym – dodawanie 1-2 ha⁴⁰.

20 marca odbyła się w Łodzi odprawa brygad robotniczych z Łodzi, w których znalazło się łącznie 561 robotników. Brygady kierowały się w swej pracy instrukcją Komisji Centralnej Związków Zawodowych z dnia 20 marca 1945 r. oraz instrukcjami pełnomocnika wojewódzkiego.

Tabela 2

Zestawienie ilości członków brygad robotniczych wysłanych do powiatów województwa łódzkiego

Powiat	1 III	10 III	20 III	22 III	Razem
Radomsko	24	-	6	-	30
Łask	12	-	6	-	18
Łódź	9	-	17	-	26
Piotrków Tryb.	37	-	20	-	57
Skierniewice	25	-	12	-	37
Brzeziny	18	17	12	-	47
Końskie	17	-	7	-	24
Sieradz	16	-	25	18	59
Rawa Maz.	13	-	25	19	57
Kutno	6	-	34	20	60
Łęczyca	4	-	25	19	48
Opoczno	18	-	6	-	24
Wieluń	5	-	20	15	40
Łowicz	21	-	13	-	34
	225	17	228	91	561

Podaję za: W. Góra, op. cit., s. 158.

Podstawowy trzon brygad robotniczych stanowili członkowie PPR, ZWM oraz działacze SL.

Bezpośrednio po odprawie brygady ruszyły w teren. Wraz z brygadami wyjechało 13 instruktorów KW PPR odkomenderowanych do prac związanych z reformą rolną. Pomiędzy KW a terenem ustanowiony został stały, codzienny kontakt telefoniczny. Sprawy przyspieszenia podziału ziemi były systematycznie omawiane

⁴⁰ Ibidem.

i analizowane na posiedzeniach egzekutywy KW⁴¹. Oprócz brygad robotniczych zostało wysłanych w teren kilka grup agitacyjnych, które pomogły zorganizować szereg wieców w gminach i folwarkach.

Pierwszymi pracami powiatowych urzędów ziemskich i pełnomocników reformy rolnej było powołanie administratorów majątków oraz gminnych pełnomocników do spraw reformy rolnej. Większość z nich pochodziła z terenu powiatu.

W lutym oraz w pierwszych dniach marca 1945 r. na terenie całego województwa odbywało się przejmowanie majątków na cele reformy rolnej. Wielu właścicieli majątków już je opuściło i opiekę nad majątkami sprawowali zarządcy właścicieli. Z rąk właścicieli majątków lub ich zarządców przejmowali majątki wyznaczeni przez Powiatowy Urząd Ziemski (PUZ) administratorzy przy współudziale komitetów folwarcznych. Przy przyjęciu każdego majątku sporządzano protokół przejęcia, który obejmował m.in. opis jego granic, obszar i rodzaje użytków, budynków i zakładów przemysłowych, inwentarza żywego i martwego oraz ziemiopłodów. Do protokołu przejęcia załączany był imienny wykaz pracowników stałych majątku. Od chwili przejęcia majątku odpowiedzialnym za jego stan był administrator, który zobowiązywał się do ochrony wszelkiego mienia majątku, racjonalnego gospodarowania, prowadzenia rachunkowości i wykonywania świadczeń. Bezpośrednią pomocą do wykonywania tych zadań przez administratorów miały być komitety folwarczne.

Pełnomocnicy powiatowi w marcu 1945 r. ustalili plan podziału ziemi poszczególnych majątków w gminach dla okolicznych gromad. W drugiej połowie marca przeprowadzali zebrania ludności uprawnionej do udziału w parcelacji majątków. Na zebraniach tych dokonywano wyboru komisji podziału ziemi dla każdego folwarku oddzielnie.

W drugiej połowie marca 1945 r. do majątków zatwierdzonych do parcelacji przyjeżdżali mierniczowie, którzy przy pomocy pełnomocników gminnych i komisji podziału ziemi opracowali projekty parcelacji pomiędzy chłopów i robotników folwarcznych z wyszczególnieniem dla każdego z nich obszaru ogólnego i obszaru użytków rolnych. Projekty podziału ziemi częstokroć opracowywane były w obecności zainteresowanych rolników i służby folwarcznej. Po opracowaniu, projekty podziału ziemi były przesyłane do zatwierdzenia do pełnomocnika powiatowego, który wydawał decyzje do wykonania parcelacji.

Po zatwierdzeniu projektów podziału ziemi miał nastąpić faktyczny jej podział między służbę folwarczną i zatwierdzonych rolników. Za całość prac przy przeprowadzeniu parcelacji majątków odpowiedzialni byli: PUZ, pełnomocnik powiatowy oraz pełnomocnicy gminni, którzy dlatego też prowadzili ożywioną działalność.

Prawie równocześnie z parcelacją majątków mierniczowie parcelujący majątki powoływali komisje klasyfikacyjno-szacunkowe, które dokonywały wstępnej klasyfikacji gruntów, wyodrębniając w nich powierzchnię gruntów ornych, łąk i pastwisk.

Do końca lipca 1945 r. we wszystkich majątkach przeznaczonych do parcelacji granice między działkami zostały wyorane, działkowicze zostali wprowadzeni w ich posiadanie i otrzymali na nie tytuły własności.

⁴¹ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 159.

Prawie równocześnie z tymi czynnościami gminne komisje reformy rolnej dzieliły inwentarz żywy i martwy, zakwalifikowany do podziału między służbę folwarczną i chłopów bezrolnych. Inwentarz dzielono w ten sposób, że bardziej wartościowy, jak konie i wozy, przydzielano między kilku działkowiczów, natomiast inwentarz mniej wartościowy, jak redla czy sprzężynówki, nadawano tylko jednemu parcelantowi. W większości majątków inwentarz otrzymywali chłopci bezrolni i służba folwarczna.

Po przeprowadzeniu podziału inwentarzy prace rozpoczynały komisje klasyfikacyjno-szacunkowe, które miały za zadanie:

- przeprowadzić klasyfikację gruntów i nanieść ją na szkice rozparcelowanych majątków,
- wykonać wykaz rozrachunkowy nabywców z podaniem szacunku gruntów, inwentarzy żywych i martwych, zasiewów i upraw,
- sporządzić protokół ostatecznych czynności komisji.

Opóźnienia w parcelacji w niektórych gminach wynikały głównie z braku sił fachowych, a zwłaszcza mierniczych.

Trudności w parcelacji ziemi wynikały czasem z przyczyn obiektywnych: braku sprzężaju – zwłaszcza koni, braku inwentarza żywego i martwego itd. W obawie przed tymi trudnościami chłop bezrolny czy fernal wahał się przed braniem ziemi, bądź też zrzekał się otrzymanej już działki.

Realizacja reformy rolnej w woj. łódzkim spotkała się z oporem ze strony opozycji. Prowadziła ona agitację przeciwko braniu ziemi przez chłopów, wysuwała hasła przyznania nadziałów o wielkości 15-30 ha. Pod wpływem tej agitacji chłopci w niektórych gminach bali się brać ziemię, zrzekali się także już otrzymanych działek. Ważną rolę w przełamywaniu tych wahań, w zmianie stosunku wsi do reformy rolnej odegrały brygady robotnicze. Pomagały one w organizacji komitetów podziału ziemi, w przejmowaniu i zabezpieczaniu majątków oraz usuwaniu byłych właścicieli⁴². Niemalże znaczenie posiadała również działalność brygad wojskowych. Prowadziły one pracę agitacyjno-propagandową, pomagały w sporządzaniu spisów inwentarzowych, organizacji komitetów folwarcznych, dostarczały dla prac związanych z reformą rolną i siewem wiosennym konie, samochody i traktory⁴³.

Do 1 kwietnia podział majątków został w zasadzie zakończony. 8 kwietnia nadane zostały nowym właścicielom pierwsze tytuły własności. W ciągu sześciu tygodni rozparcelowano w województwie łódzkim 787 folwarków o powierzchni 108 749 ha łąk i gruntów rolnych (lasa wyłączono z parcelacji). Ogółem w wyniku realizacji reformy rolnej powstało w województwie łódzkim 23 400 nowych gospodarstw a 27 400 zostało upelnorolnionych. Rozdzielono łącznie 172 900 ha użytków rolnych. Przeciętna wielkość nowoutworzonego gospodarstwa wynosiła 4,8 ha, zaś obszar parcelacji dodatkowej 2,2 ha⁴⁴.

Szybkie tempo parcelacji spowodowało gdzieniegdzie odchylenia w realizacji

⁴² *Reforma rolna PKWN...*, s. 133-134.

⁴³ W. G ó r a, *op. cit.*, s. 200.

⁴⁴ A. D ą b r o w s k i, *op. cit.*, s. 200.

reformy rolnej, polegające m.in. na uprzywilejowaniu robotników rolnych, pomijaniu średniaków itd.

Tabela 3
Podział ziemi obszarnej

Kategoria nadzielonych	Liczba nadzielonych	% ogółu	Obszar w ha	Średnio ha
Robotnicy rolni i chłopi bezrolni	15 288	39,8	70 731	4,63
Małorolni	19 230	50,1	52 271	1,67
Średniorolni	3 903	10,1	5 747	1,47
Ogółem	38 421	100,0	108 749	2,83

Podaję za: W. Góra, op. cit., s. 162.

Podstawowa część ziemi była rozparcelowana w 1945 r. W następnych latach rozparcelowywano jedynie resztówki. Główna część parcelantów rekrutowała się spośród robotników fabrycznych i biedoty wiejskiej. Robotnicy folwarczni, chłopi bezrolni i karłowaci stanowili ponad 60% działkowiczów.

Reforma rolna minimalnie przyczyniła się do poprawy struktury mniejszej własności rolnej. Zmniejszyło się wydatnie przeludnienie rolnicze na wsi, nastąpiło jej ześrodkowanie.

Sprawne i szybkie przeprowadzenie reformy rolnej było możliwe dzięki zmobilizowaniu wszystkich sił społecznych, aktywności partii politycznych i ich działaczy, wreszcie dzięki poparciu, jakiego udzielili wsi w tym okresie robotnicy Łodzi i innych miast województwa⁴⁵.

Parcelacja ziemi przyczyniła się do znacznych przeobrażeń w strukturze społeczności wiejskiej. Przede wszystkim zniknęła warstwa ziemiańska. Proces zmniejszania się stanu liczebnego tej klasy społecznej rozpoczął się już w okresie międzywojennym. Zaraz po zakończeniu działań wojennych, w 1945 r. większość rodzin ziemiańskich opuszczała swoje siedziby. Warstwa ziemiańska straciła wówczas wszystkie dobra materialne: majątki ziemskie, dwory, pałace, zespoły pałacowo-parkowe czy dworsko-parkowe, inwentarz martwy i żywy, bardzo często majątek osobisty, nie podlegający przejęciu przez państwo, rodowe dzieła sztuki, księgozbiory, archiwalia gromadzone przez wieki, a niejednokrotnie cenne przedmioty i wyroby ze szlacheckich kruszców⁴⁶.

Reforma rolna spowodowała poważne przemiany w społeczności wiejskiej, odczuwały ją wszystkie warstwy społeczne wsi. Zamierzeniem władz było nadać parcelacji charakter polityczny⁴⁷.

⁴⁵ Ibidem, s. 202.

⁴⁶ S. I w a n i a k, op. cit., s. 69.

⁴⁷ Ibidem.

W wyniku realizacji reformy rolnej wielu dawnych robotników rolnych, sezonowo zatrudniani mieszkańcy wsi, byli właściciele gospodarstw karłowatych, a nawet wiele rodzin posiadających gospodarstwa małorolne o słabych glebach awansowało do wyższej grupy społecznej polskiej wsi. Pamiętając przy tym o oddłużeniu drobnych gospodarstw rolnych mamy obraz całościowych przemian agrarnych i społecznych.